SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

3

XII

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1964

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).
Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com
Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

Anna Kostková, K niektorým otázkam spôsobu života partizánov počas Slovenského národného povstania — — — — — — — — — — — — 339
Ján Michálek, Spomienkové rozprávanie o Slovenskom národnom povstaní — — 397
Svetozár Švehlák, Príspevok k štúdiu partizánskych piesní — — — — — 431
Ľubica Droppová, Z baladickej tvorby viažúcej sa k Slovenskému národnému povstaniu — — — — — — — — — — — — — — — 448
Ján Michálek, K pôvodu partizánskej piesne *Tichá noc, tmavá noc* — — — 454
Soňa Kovačevičová, Z histórie a kultúry dedín zapojených do Slovenského národného povstania — — — — — — — — — — — — — — 457

ROZHĽADY

Konferencia o problematike dejín ľudovej kultúry na Slovensku — — — — — — 493
Docent dr. Viliam Pražák 75 ročný — — — — — — — — — — — 526
Ester Plicková, Naivné umenie — — — — — — — — — — — 527
Ján Mjartan, Ústredný archív pre dejiny poľnohospodárskeho náradia — — — 529
Théodor Ghițan — Mihai Marina, Zprávy z 18. storočia o slovenských olejkároch a podomových remeselníkoch na území dnešného Rumunska — — — — 529
Elena Prandová, Prírastky v archívnom fonde NÚ SAV 1962—1964. — — — 531

RECENZIE A REFERÁTY

Ľudové stavitelstvo a bývanie na Slovensku (V. Frolec) — — — — — — 547
A. Polonec, Slovenské valašky, fokoše a čakany (V. Valentová) — — — — 550
Sborník Slovenského národného múzea, Etnografia 4 (J. Pátková) — — — — 551
Múzeum — metodický, študijný a informačný materiál (J. Podolák) — — — 552
Vědecké práce Zemědělského muzea I—III (J. Podolák) — — — — — — 554
J.Ország-Vranecký, A měl sem já píščalenku (L. Leng) — — — — — — 555
V. Novak, Slovenska ljudska kultura (J. Podolák) — — — — — — — 557
E. Deutschmann, Lausitzer Holzbaukunst (J. Mjartan) — — — — — — 558
F. J. Dockstader, Indian Art in America (J. Pátková) — — — — — — 559

СОДЕРЖАНИЕ

Анна Косткова, К некоторым вопросам уклада жизни партизанов во время Словацкого народного восстания 339
Ян Михалек, Рассказы из воспоминаний о Словацком народном восстании 397
Светозар Швеглак, Статья по изучению партизанских песен 431
Любица Дроппова, Из балладического творчества в связи со Словацким народным восстанием 448
Ян Михалек, К происхождению партизанской песни *Тихая ночь, темная ночь* 454
Соня Ковачевичова, Из истории и культуры деревень участвовавших в Словацком народном восстании 457

ОБЗОРЫ

Конференция по проблематике истории народной культуры в Словакии . . . 493
Доц. д-р Вилиам Пражак, к его 75-летию 526
Эстер Плицкова, Наивное искусство 527
Ян Мяртан Центральный архив по истории сельскохозяйственных орудий 529
Теодор Гхитан — Мигаи Марина, Хроника 18 столетия о словацких разносчиках масла и ремесленниках (которые предлагали свою работу по домам-подомные) на территории теперешней Румынии 529
Елена Прандова, Пополнение архивного фонда Этнографического института 1962—1964 гг. 531
РЕЦЕНЗИИ и РЕФЕРАТЫ 547

INHALT

Anna Kostková, Zu einigen Fragen der Lebensweise der Partisane in der Zeit des Slowakischen Nationalen Aufstandes — — — — — — — — — 339

Obálka: Kalište, okr. Banská Bystrica. Foto L. Borodáč 1962.
Frontispice: Nemecká, pomník Slovenského národného povstania. Foto L. Borodáč.

Z BALADICKEJ TVORBY VIAŽÚCEJ SA K SLOVENSKÉMU NÁRODNÉMU POVSTANIU

LES BALLADES SUR LE SOULÈVEMENT NATIONAL SLOVAQUE

ĽUBICA DROPPOVÁ
Národopisný ústav SAV Bratislava

Boj proti fašizmu a Slovenské národné povstanie sú významné udalosti v dejinách slovenského ľudu. Dnes, po dvadsiatich rokoch, už rany z bojov zaceleli, zničené mosty, tunely a rozbúrané domy sa znovu vystavali a hroby zarastajú trávou. Zostali však spomienky a rozprávania, prosté verše vojakov a partizánov, aj piesne vytvorené v tomto období. A tie nám pripomínajú, že zostalo tu ešte čosi nedocenené: anonymné, nezištné hrdinstvo množstva prostých ľudí, ktorí v boji proti fašizmu boli ochotní dať a dali všetko. Od kúska chleba až po vlastný život.

Význam tejto neobyčajnej aktivity más slovenského ľudu v boji proti fašizmu bude ešte potrebné dôkladne historicky zhodnotiť. K tomu môže prispieť okrem iného aj poznávanie ústnej slovesnej tvorby, ktorá sa vzťahuje na spomínané obdobie.

Anna Kočalková, autorka uvádzanej balady, je prostá dedinská žena. Do podzemného hnutia sa zapojila spolu so svojím manželom Jánom Kočalkom. Bol to starý člen Komunistickej strany Československa, obetavý ilegálny pracovník, člen Revolučného národného výboru v Banskej Belej počas Povstania, partizán a blízky spolupracovník Ladislava Exnára, hrdinu SNP, ktorý bol jedným z organizátorov ilegálneho hnutia v okolí Banskej Štiavnice. Ilegálna činnosť manželov Kočalkovcov bola rozmanitá, plná napätia a nebezpečenstva. Zdá sa, že mali značný význam nielen v podzemnom hnutí vlastnej obce, ale aj v širšom okolí.[1] Preto po zatlačení Slovenského národného povstania do hôr sa museli skrývať. Anna Kočalková s deťmi odišla k príbuzným do zapadlej dediny pri Sklených Tepliciach, Ján Kočalka sa uchýlil do hôr. Raz pri tajnej návšteve domova na sklonku roku 1944 ho chytili domobranci a o niekoľko týždňov neskôr ho aj popravili. Hrob svojho muža našla Anna Kočalková až po vyše dvojročnom hľadaní. Sama nám rozprávala toto:

„Sme hrozne veľa podstúpili. Ja keď môjho manžela chytili, tak nebola som tu. Ja som bola v strane Repište, aj s mojím synom. Tak ja neviem, akým spôsobom on prišov sem do domu a tu ho chytili. Len už potom, pravda, čo mi ľudia hovorili, takto že prišov sem, a tu ho videli, suseda ho videla, tak tá chytro bežala — no, zradiť: že už Kočalka prišov domov. Tak domobrana to obsadila, a naozaj ho tu chytili. Tak to bolo.“

[1] Pozri Juraj Červenák, *Sitniansky rytier*, Banská Bystrica 1962, 77—120. Autor románovou formou opisuje život a prácu Ladislava Exnára, hrdinu SNP. Kniha je napísaná na základe spomienok a autentických dokumentov. Vystupujú v nej aj manželia Kočalkovci pod menami Ján Kočaj, Anna Kočajová.

V kronike obce Banská Belá sme tiež našli zápis o tejto udalosti:

„Ako konkrétny čin domobrancov musím opísať zatknutie nášho občana Jána Kočalku, ktorý ako som to už opísal bol jedným z prvých ilegálnych pracovníkov a organizátorov odboja v našej obci. Po potlačení Povstania ukrýval sa v okolitých horách, tiež u svojej rodiny u Necpálov na Tiftôle. Hliadka domobrancov ho chytila v nočných hodinách v jeho vlastnom dome, kde sa z neznámych príčin práve zdržoval v uvedenej dobe. Po zaistení odviedli Kočalku domobranci na žandársku stanicu v obci, odkiaľ mal byť odvezený do väzenia v Banskej Štiavnici... Po odvezení do Banskej Štiavnice bol menovaný uväznený určitý čas vo väznici na Prašovne. Tu chodila za ním jeho manželka, ktorá prostredníctvom známych osôb dozvedela sa o svojom manželovi. Jedného dňa bolo jej povedané, že v noci bol odvezený a nevie sa kde. Bolo to v zime, začiatkom roku 1945. Keďže ďalšie zprávy o Kočalkovi nebolo možné zistiť, žila jeho manželka ako aj celá rodina v domnení, že už nežije, a určite bol zavraždený a pochovaný v niektorom masovom hrobe. Uplynula dosť dlhá doba po skončení vojny, mnohé masové hroby boli objavené no o Kočalkovi sa dlho nevedelo kde je asi pochovaný ak už nežije. Až začiatkom roku 1946 po dlhom pátraní jeho manželky bol objavený masový hrob nachádzajúci sa po ľavej strane cesty na Dolnej Doline oproti Ďuricovcom a to na oráčine Michala Ďuricu blízko hradskej. Po otvorení hrobu a bezpečnom identifikovaní nájdených mŕtvol boli zistené nasledovné obete: Ján Kočalka náš občan, Jelínek Jozef, Laco Michal, Nigrédy Ladislav, dr. Oktavec Ján... Taká bola tragédia života a iste hroznej smrti nášho občana, ktorý sa bil za vec robotníckej triedy a v tomto boji aj padol zavraždený nemilosrdnými votrelcami.“[2]

Podanie Anny Kočalkovej sa líši od zápisu v kronike predovšetkým motívom zrady, ktorý potom nachádzame aj v piesni. Ďalej sa líši rozdielnym datovaním popravy a nájdenia hrobu Jána Kočalku. Dôležité je však to, že v oboch podaniach uplynul dlhý čas od popravy tohto hrdinu po nájdenie jeho hrobu a že to našlo svoj odraz aj v piesni.

Anna Kočalková vytvorila svoju pieseň až r. 1947, keď po dlhom hľadaní a mnohých útrapách našla konečne hrob svojho muža:

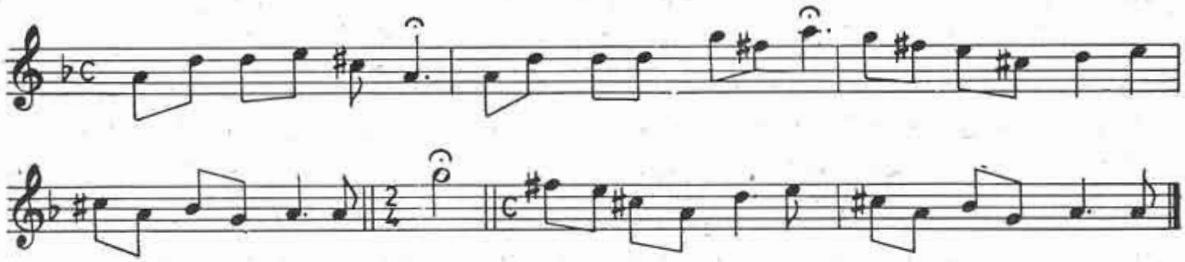

Čo sa stalo nové
v Belianskej doline
zabili Kočalku
a celkom nevinne.
Hej zabili Kočalku
a celkom nevinne.

A keď ho zabili
v ornú zem skovali
aby mu belianske
zvony nezvonili.
Hej, aby mu belianske
zvony nezvonili.

Predsa mu zvonila
belianska zvonička
horko-ťažko plače
tá jeho ženička.
Hej, horko-ťažko plače
tá jeho ženička.

Suseda, suseda,
čo si urobila,
päť nevinných ľudí
zavraždiť si dala.
Hej, päť nevinných ľudí zavraždiť si dala.

[2] Kronika obce Banská Belá. Založená r. 1958. Kronikár Ján Melcer.

Dala som ich, dala,
to z velikej zlosti
že mi prekážali
v mej tajnej ľúbosti.
Hej, že mi prekážali v mej tajnej ľúbosti.

Oj, vy susedovci,
či sa nebojíte,
akože vy ten hrob
poorať pojdete?
Hej, akože vy ten hrob poorať pojdete.

Orali, orali,
na kone volali,
ale tie koníčky
hrob orať nekceli.
Hej, ale tie koníčky hrob orať nekceli.

Hijo, koníček moj,
polámem ti rebrá,
nak ľudia nevedia,
že tu piati ležia.
Hej, nak ľudia nevedia,
že tu piati ležia.

Pieseň Anny Kočalkovej je balada so všetkými typickými znakmi slovenskej ľudovej baladickej tvorby. Je zaujímavé porovnať pieseň s predchádzajúcim spomienkovým rozprávaním a so zápisom v belianskej kronike. Balada udalosť neopisuje, ale (ako je to pre baladu príznačné) vyberá si len určité fakty, ktoré podáva zhustenou formou a lyricky ich podfarbuje. Sujetová línia tejto balady sa nerozvíja pomocou postupného narastania faktov a napätia, ale určitými dejovými skokmi. Môžeme ju vlastne rozdeliť do troch častí. Prvá časť (prvé tri strofy) je akýmsi uvedením do situácie, oboznámením s udalosťou. Druhá časť (ďalšie dve strofy) je dejovým skokom pred udalosť samu, keď rozvedením motívu zrady osvetľuje, ako k udalosti došlo. Tretia časť (posledné tri strofy) prenáša dejovú líniu za vlastnú tragickú udalosť a zaujímavo rozvíja moment ľudovej viery, podľa ktorej sa kone vzpierajú, keď cítia nešťastie alebo smrť.[3] Pritom záver tretej časti, a teda aj celej balady (*„nak ľudia nevedia, že tu piati ležia"*) je vlastne opakovaním myšlienky z druhej strofy, keď zabitého *„. . . v ornú zem skovali, aby mu belianske zvony nezvonili . . ."* Teda ústredný motív tejto balady je zrada, ktorá by chcela zostať utajená.

Po stránke kompozičnej okrem epického začiatku, ktorý tvorí expozíciu, rozvíja sa dej tejto balady dialogicky a dialógom sa aj končí. Hoci balada Anny Kočalkovej vznikla v nedávnej minulosti, brala si za vzor klasickú slovenskú ľudovú baladu vo všetkých jej podrobnostiach (dramatizovaná stavba sujetu s tragickým záverom, lyrické podfarbenie, dejové skoky, použitie dialógu, refrén, metóda kontrastu atď.) Pomerne najviac spoločného po stránke formálnej má táto balada s baladami o tragických udalostiach z dedinského života: má kratší rozsah, kompozične je jednoduchá, nie je tu napr. gradácia do troch ako v starších baladách, je v nej pomerne málo básnických ozdôb atď.

S baladami o tragických udalostiach z každodenného života má balada Anny Kočalkovej aj ďalší spoločný moment: spojenie zvonov a zvonenia s predtuchou smrti, s pohrebom, so žiaľom nad smrťou blízkeho človeka.[4] Tento moment

---

[3] Keď nechcú kone vyjsť zo dvora, predvídajú nešťastie (Očová). Keď sa kôň stavia na zadné nohy, vidí smrť (Môťová). Pozri J. O s u s k ý, *Ľudová viera na Slovensku,* rkp., odd. IV, 77. Archív NÚ SAV.

[4] Pozri J. H o r á k, *Slovenské ľudové balady,* Bratislava 1956, 282, 305, 328, 251, 358, 373, 399.

Obr. 1. Banská Belá, kde pôsobil partizánsky oddiel Sokol, ktorý previedol sovietske jednotky cez štôlne do chrbta nepriateľa. Foto J. Kosák, SUPSOP, 1960.

využila aj Anna Kočalková vo svojej balade, keď postavila do kontrastu belianske zvony, ktoré mŕtvemu nezvonili (zobrazenie snahy ukryť zradu), proti jedinej zvoničke, ktorá predsa zvonila. Kontrast je ešte zvýraznený použitím množného čísla v prvej časti a zdrobneliny v časti druhej. Zároveň spojenie tejto druhej časti s ďalšími dvoma veršami vytvorilo prekrásny paralelizmus:

Predsa mu zvonila
belianska zvonička,
horko-ťažko plače
tá jeho ženička.

Ďalej, keď si porovnáme prvé dve strofy našej balady s niektorými baladami o tragických udalostiach z dedinského života, vidíme úplne totožný postup pri formulovaní epického začiatku:

a) začínajú sa formulou *„Čo sa stalo nové . . .“*, prevzatou z jarmočných piesní;

b) v druhom verši sa dozvedáme, kde sa to stalo;

c) v treťom a štvrtom, čo sa stalo a komu;

d) prvý verš druhej strofy opakuje, čo sa stalo, a potom sa už uvádzajú rôzne dalšie podrobnosti. Porovnajme napríklad:

a) Čo sa stalo nové
b) v belianskej doline
c) zabili Kočalku
a celkom nevinne.
d) A keď ho zabili
v ornú zem skovali
atď.

Čo sa stalo nové
v tom zemanskom dvore,
Ej, zabili Janíčka
farárove kone.
A keď ho zabili
po ňom pošlápali[5]
atď.

Taký istý postup v úvode balady nachádzame aj v niektorých zbojníckych baladách:

Čo sa stalo nové
v tej hore tamborskej
zabili tam Jánošika
v stolici Ľuptovskej.
A keď ho zabili
a ho pochovali . . .[6]
atď.

V balade možno nájsť aj ďalšie analógie so zbojníckymi piesňami. Predovšetkým motív zrady, ktorý je všeobecne rozšírený v jánošíkovskej tradícii na Slovensku[7] a ktorý prevzala aj Anna Kočalková vo svojej balade:

Suseda, suseda,
čo si urobila,
päť nevinných ľudí
zavraždiť si dala.

V zbojníckych baladách vystupujú síce iné osoby („*. . . tá jeho frajerka, tá ho vyzradila . . .*", „*. . . Stará baba videla, tá ho vyzradila . . .*", „*. . . že by ma bou zradiu, ôj gajdoš falošne . . .*" atď.), to však na motíve nič nemení.

Aj v zbojníckych baladách nachádzame motív plačúcej ženy alebo milej, ako to vidíme v analyzovanej balade („*horko ťažko plače tá jeho ženička . . .*"):

Jeho mladá žena pri oblôčku stála,
ako to počula horko zaplakala.[8]

---

[5] J. Horák, c. d., 366, tiež 364, 371 atď.

[6] J. Horák, c. d., 238, tiež 240. Niekde chýba úvodná formula, ale postup je podobný:

Zabili, zabili
Demikáta Paľa
mali povolenie
od pána Šurmana.

Ej, veď ho zabili
Bezekovci plani . . . atď.

Pozri J. Horák, c. d., 239.

V balade o Matúšovi Budáčovi je úvodná formula aj s celým ďalším postupom presunutá do druhej polovice piesne:

Čo sa stalo nové v hrochoťskej doline,
zabili Matúška, nikto o tom nevie.
A keď ho zabili pri vápenej peci . . . atď.

Pozri A. Melicherčík, *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*, Bratislava 1952, 187.

[7] A. Melicherčík, c. d., 182 (balada o Vdovčíkovi), 240 (o Šinkovi na Šiarkanici), 193 (pieseň o Adamovi Bocmanovi), taktiež v mnohých baladách o Jánošíkovi, pozri 197, 198 atď.

[8] A. Melicherčík, c. d., 186.

Určitú zhodu môžeme vidieť i v presvedčivom vyjadrení neviny zabitého Jána Kočalku („. . . *zabili Kočalku a celkom nevinne*") s podobným vyznením niektorých zbojníckych balád:

Zabili, zabili,
dvoch chlapcov bez viny,
jeden bol Kapusta,
druhý bol Ursíny.[9]

Z básnických figúr je v balade pomerne najčastejšie opakovanie: epizeuxis *(suseda, suseda; orali, orali)*, symploké *(dala som ich, dala)*, *palilógia (dala* na konci štvrtej a na začiatku piatej strofy) atď. Ďalej tu vidíme zvolanie *(Oj, vy susedovci . . .)*, zdrobneliny *(zvonička, ženička, koníček)* a pod.

Nápev prevzala Anna Kočalková zo známej piesne z oblasti pod Poľanou. Keď si porovnáme nápevy oboch týchto piesní, vidíme, že sú to dva veľmi málo sa líšiace varianty tej istej melódie:[10]

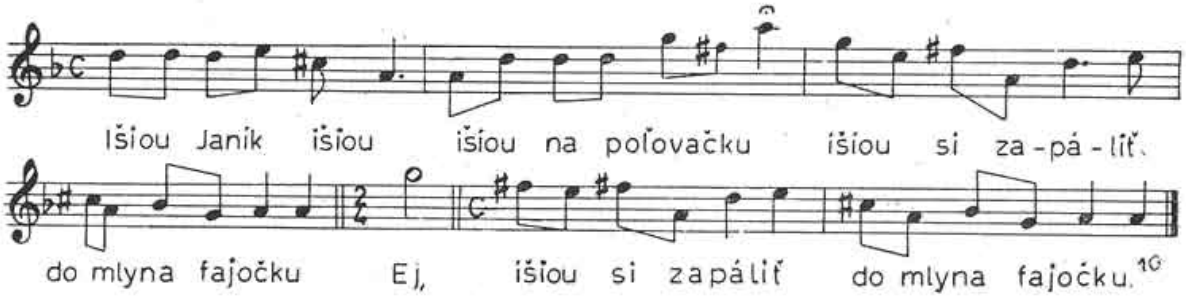

Je zaujímavé, že hoci balada vznikla na základe udalostí z obdobia bojov proti fašizmu a hoci ju vytvorila priama účastníčka týchto bojov, nie je to priamo vyjadrené v jej texte. Anna Kočalková tu vyspievala všeľudské pocity každého človeka v určitej životnej situácii, žiaľ nad tragickou smrťou manžela, nenávisť voči tým, ktorí sa o to pričinili. Vyjadrila to sama slovami: „*Keď najväčší žial človek má, len pesnička ide na rozum.*" Vytvorila tak pieseň, ktorú možno zaradiť do ďalšieho vývinového súvisu ľudovej baladickej tvorby na Slovensku.

RÉSUMÉ

Le Soulèvement National Slovaque et la lutte contre le fascisme ont trouvé leur reflet aussi dans les chansons populaires. La chanson analysée ici fut créée par Anna Kočalková, lorsqu'elle avait trouvé la tombe de son mari, résistant actif et partisan, assassiné par les fascistes. Elle possède toutes les marques typiques propres aux ballades populaires, surtout celles qui se font écho des événements tragiques quotidiens (sur le plan de la forme) et celles racontant les exploits des bandits (quant au fond). Il est intéressant de noter que le texte de la ballade ne fait aucune mention de l'activité clandestine du mari ni de sa femme qui pourtant y prit part, elle-aussi. Elle raconte tout simplement la douleur éprouvée par cette femme du peuple devant cette mort dont elle se borne à rappeler brièvement les circonstances.

La ballade d'Anna Kočalková inaugure sans doute une phase nouvelle dans l'évolution de la poésie populaire qui est loin de s'éteindre dans ce pays.

[9] J. Horák, c. d., 244.

[10] Spieval Štefan Nosáľ, narodený r. 1927 v Hriňovej. Pozri zápis tejto piesne aj z Hrochoti v rukop. zázname V. Gašparíkovej, 3. Archív NÚ SAV, č. 399.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XII, 1964, № 3
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носалова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XII, 1964, Nr. 3. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XII, 1964, No 3.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XII, 1964, No 3. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XII, 1964, číslo 3. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárik, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, prof. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vloššáková

Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—
Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-06*41319

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© *by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964*